

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2018 • Sayı: 50

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl:Aralık 2018 - Sayı:50 Hakemli Dergidir.
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.
TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651
ISSN: 1011-7474
e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü
Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni
Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsrev SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KEREMLİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aysel TÜKEL YAVUZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Emekli Öğretim Üyesi
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Ahi Evran Vakfı ve Vakfiyelerinin Sosyo-Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi	9
An Evaluation of Akhi Evran Waqf and Waqfiyyas from Socio-Cultural Perspective	
Rıfat İlhan Çelik	
Nakşibendîlik'in Anadolu'da Ortaya Çıkışının Belgesi: Şeyh Hâce İshak er-Rumî Vakfiyesi.....	23
A Document for Naqshibandi Emergence in Anatolia: The Waqfiyya of Sheikh Hâce İshak er-Rumî	
Hasan Demirtaş	
Adıyaman Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi Vakfı	47
Waqf of Adıyaman Sheikh Abdurrahman Erzincani Zawiya	
Bahattin Turgut	
Hüsrev Kethüda Vakfı ve Selanik'teki Gelir Kaynakları.....	65
Waqf of Hüsrev Kethuda and Its Sources of Income in Thessaloniki	
Meryem Kaçan Erdoğan	
Harem-i Hümayun Kethüdası Canfeda Hatun'un Serveti ve Vakıfları	85
Kethuda of The Imperial Harem Canfeda Khatun's Wealth and Waqfs	
Ayşenur Karademir	
Osmanlı Döneminde Cüzzamlıların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi'nin Konya Örneği.....	117
Konya Example of Lazar House Where Lepers Were Isolated in Ottoman Period	
Hamit Şafakcı	
Berat (Arnavud Belgradı) Vakıfları Üzerine Bir Değerlendirme.....	135
An Evalation on Waqfs of Berat (Albanian Belgrade)	
Mevlüt Çam	
Osmanlı Sonrası Bosna Hersek'te Para Vakıfları	151
Cash Waqfs in Bosnia Herzegovina	
Rahman Ademi	
Aksaray'da Bir Kültür Varlığı: Hacı Gayb Türbesi.....	165
A Cultural Property in Aksaray: Hacı Gayb Tomb	
Zehra Uslu Bülbül	
Giresun Merkezde Yok Olmuş Bir Vakıf Eseri: Sultan Selim (Hüdavendigâr) Camisi	177
A Lost Waqf Monument in Central Giresun: Sultan Selim (Hüdavendigâr) Mosque	
Gazanfer İltar - Mehmet Fatsa	
Tahir Paşa ve Mudanya'daki Eserleri.....	199
Tahir Pasha and His Works in Mudanya	
M. Fatih Müderrisoğlu	

Hüsrev Kethüda Vakfı ve Selanik'teki Gelir Kaynakları*

Meryem Kaçan Erdoğan**

Öz

XVI. yüzyıl Osmanlı devlet adamlarından Vezir Kara Ahmed Paşa ile Sokullu Mehmed Paşa'nın kethüdası olan Hüsrev Kethüda, geniş bir coğrafyada oluşturduğu vakıflarla ön plana çıkmış bir idari görevlidir. O'nun başta İstanbul olmak üzere Anadolu ve Rumeli'de kurduğu vakıflar, toplumsal ihtiyaçları karşılama konusunda önemli bir yere sahip olmuştur. Hüsrev Kethüda'nın, 1573 yılında hazırladığı vakfiyesi ile 1582 yılını taşıyan zeyl vakfiyesinde toplumsal ihtiyaçlar içinde önemli bir yer işgal eden suya ayrı bir önem verdiği görülmektedir. Birçok Osmanlı şehrinde hamam, çeşme, sebil, şadırvan ve karlık gibi suyun merkez olduğu çok sayıda müesseseyi hayata geçiren ve insanların hizmetine sunan Hüsrev Kethüda, bu müesseselerin varlığını sürdürmesi için yüzlerce gayrimenkul vakfetmiş, görevliler tayin etmiş, tamir ve bakımları için vakıf gelirlerinden pay ayırmıştır.

Bu çalışmada, Hüsrev Kethüda'nın Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan ve 74 varaktan oluşan vakfiyesi ve vakfiye zeyli tanıtılarak vakıf eserlerinin bir fihristi çıkarılacak ve gelir kaynaklarına işaret edilecektir. Ayrıca özelde Selanik'te bulunan çifte hamam (Yeni Hamam veya Hüsrev Kethüda Hamamı), kervansaray, han, dükkân, serhâne ve diğer gayrimenkullerine temas edilerek bu yapıların tarihi süreçte geçirdiği değişikliklere yer verilecektir. Özellikle Selanik'te yüzyıl öncesine kadar kullanılan çifte hamamın şehirdeki fonksiyonu ele alınacak, şehrin kültürel dokusundaki yerine temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Hüsrev Kethüda, vakfiye, Selanik, Yeni hamam.

Waqf of Hüsrev Kethuda and Its Sources of Income in Thessaloniki

Abstract

Being the chamberlain of the Vizier Kara Ahmed Pasha and Mehmet Pasha Sokolovic and one of the Ottoman statesmen in the 16th century, Hüsrev Kethuda was an administrative attendant who was prominent with the waqfs on a vast geography. The waqfs that were established by him in Anatolia and Rumelia, particularly in Istanbul, had an important place in meeting the societal needs. It was observed that both the endowment of Hüsrev Kethuda prepared in 1573 and his addendum endowment dated to 1582 placed a premium on the water, which had a significant place in societal needs. Establishing and dedicating to the people numerous lots of facilities such as hamams (Turkish Bath), fountains, public fountains, şadırvans and snow holders in many Ottoman cities, Hüsrev Kethuda endowed hundreds of real properties, appointed officials, and allocated funds for maintenance and repairing in order to continue their existence.

In this research study, endowment and endowment addendum of Hüsrev Kethuda will be introduced, which is composed of 74 leaves in the archives of General Directorate of Land Registry and Cadastre, and additionally the historical artifacts of the waqf will be listed emphasizing their sources of income. Moreover, referring to particularly the double hamam (the New Hamam or Hüsrev Kethuda Hamam) in Thessaloniki, caravansaray, khan, shop, serhâne other properties, this research study will mention about the changes in these historical artifacts through the course of history. Particularly the function of the double hamam, which has been used until before the century, in the city will be handled, and its place in the cultural fabric of the city will be touched upon.

Keywords: Ottoman, Hüsrev Kethuda, endowment, Thessaloniki, the New Hammam.

* Bu çalışma "Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu" tarafından desteklenmiştir.

** Doç.Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi; Eskişehir/Türkiye; meryem@ogu.edu.tr

Giriş: Hüsrev Kethüda Hakkında Bilinenler

Onaltıncı yüzyılda yaşamış bir Osmanlı idarecisi olarak Hüsrev Bey veya bilinen adıyla Hüsrev Kethüda'nın hayatı ve kişiliği hakkında kaynaklara yansıyan bilgiler son derece sınırlıdır. Gerek vakfiyesi gerekse inşa ettirdiği hayır eserlerinde bulunan bazı kitabeler yoluyla Hüsrev Kethüda'nın hayat hikâyesiyle ilgili bazı bilgilere ulaşılmaktadır. Bulgar araştırmacı Ivan Batakliiev, Hüsrev Kethüda tarafından Tatarpazarcık'ta inşa ettirilen Paşa Hamamı kitabesinin el yazısı kopyasını yayınlamış ve buradaki verilere dayanarak kethüdanın Kanuni dönemi veziriazamı Kara Ahmed Paşa (ö. 1555) ile Sokullu ailesinin kâhyası (kethüdası)¹ olduğunu ifade etmiştir (Boykov, 2013: 223-224). Arşiv kayıtlarında ise Hüsrev Kethüda, Şehit Mehmed Paşa'nın (Sokullu) kethüdası olarak tarif edilmiştir (VGMA, Def. 02418.00003).

Hüsrev Kethüda aynı zamanda Ahmed Paşa'nın sağlığında iken başlattığı ancak idamıyla birlikte inşaatı duran İstanbul Topkapı'daki cami, medrese, mektep, çeşme ve türbeden ibaret olan külliye yapımını tamamlamıştır (Boykov, 2013: 224; Eyice, 1989: 116). 1559-1560 yılında tamamlanan ve Topkapı Camii olarak bilinen yapının bina eminliğini Hüsrev Kethüda yapmıştır (Mehmed Süreyya, 1996: 681).² 1561-1562 yıllarında Kara Ahmed Pa-

1 Kethüda, Osmanlı idarî teşkilatında yaygın bir terim olup en itibarlı ve nüfuzlu olanı sadaret kethüdalığı idi. Önceleri vezir kethüdası ismiyle anılan sadarete kethüdasına sonraları veziriazam kethüdası, kethüda bey, kethüda-yı devlet veya Devlet-i aliyye kethüdası, sahibi-i devlet kethüdası, sahibi-saadet kethüdası, kethüda-yı sadr-ı âlî gibi isimler verilmiştir. Yabancılar ise genellikle kahya bey ve vezir kahyası isimlerini kullanmıştır. 18. yüzyıl başlarına kadar askerî fonksiyonları ağır basan bir görevli idi. Silahlı olarak sefere katılmak, sefer sırasında çoğu zaman öncü kuvvetlerin başında olmak, yol güvenliğini sağlamak, mühimmat tedarik etmek, ordu nefretinin mevacic, bahşiş ve atıyyelerini dağıtmak, düşmanla yapılan mütareke ve sulh görüşmelerine katılmak gibi çok çeşitli görevleri vardı. Ayrıntılı bilgi için bk. Muzaffer Doğan, *Osmanlı Devletinde İçişlerinin Yönetimi Sadaret Kethüdalığı (1730-1836)*, Ankara 2016, s.27-41.

2 Hadikatü'l-Cevâmi'de caminin Rüstem Paşa'nın sadarete geldiği dönemde yani 1565 yılında tamamlanması için harekete geçildiği ve bu işin 7 yıl sürdüğü ifade edilmektedir ki bu bilgilerin tarihi olaylar dikkate alındığında doğru olamayacağı açıktır (Ayyansarâyî Hüseyin Efendi-Alî Sâtî Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmi (İstanbul Câmileri ve Diğer Dîni-Sivil Mimârî Yapılar)*, (Haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2001, s.199.

şa'nın vakıflarını da idare eden Hüsrev Kethüda,³ Sokullu Mehmed Paşa'nın eşi İsmihan Sultan'ın -eşiyle beraber- inşa ettirdiği Kadirga Limanı Zaviyesi Camii'nin vakıflarının yönetiminde de yer almıştır (Boykov, 2013: 224).

İleri gelen devlet adamlarının kurduğu vakıflarda yöneticilik yapan ve kendisi de birçok hayrat kuran Hüsrev Kethüda *Sicill-i Osmanî*'ye göre 985/1577 yılında vefat etmiştir (Mehmed Süreyya, 1996: 681). Oysaki Hüsrev Kethüda'ya ait Safer H. 990/M. Şubat-Mart 1582 tarihli zeyl vakfiyenin varlığı bu bilginin doğru olmadığını göstermektedir. *Hadikatü'l-Cevâmi*'ye göre Hüsrev Kethüda'nın naaşı, Kara Ahmed Paşa'nın Topkapı'daki türbesi dışına defnedilmiştir. 1771 yılında mektep ve türbenin etrafı yandığı zaman kethüdanın mezarı da zarar görmüş, parçalanmış mezarı Kapıcıbaşı Haseki Hasan Ağa tarafından yenilenmiş ve vaktiyle mevcut olan mezar taşındaki yazılar tekrar kaydedilmiştir. Bu yazılardan kethüdanın H. 1011/M. 1602-1603 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.⁴ 18. yüzyılda kethüdanın mezar taşı yenilenmekle birlikte günümüze ulaşması mümkün olmamıştır. Zira Semavi Eyice, Ahmed Paşa Külliyesi ile ilgili kaleme aldığı yazısında türbe içinde sadece Ahmed Paşa'nın sandukasının bulunduğunu, türbenin etrafını çeviren haziredeki bütün taşların sökülüp kaldırıldığını, sadece bir iki taşla birlikte Ahmed Paşa'nın zevcesi Fatma Sultan'ın mezarının kaldığını ifade etmiştir (Eyice, 1989: 116).

3 Kara Ahmed Paşa, 21 Temmuz 1555 yılında tescil ettirdiği vakfiyesinde, vakfının idaresini Abdüssamed oğlu Firuz Kethüda'ya ve onun ölümünden sonra evlatlarına, soyun kuruması halinde de azatlı kölelerine bırakmıştır [Şerefeddin Yaltkaya, "Kara Ahmed Paşa Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, II (1942), s. 95; Feridun Emecen, "Kara Ahmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C. 24, İstanbul 2001, s. 358]. Hüsrev Kethüda'nın vakif idareciliği muhtemelen Ahmed Paşa'nın külliyesini tamamlattırdıktan sonra söz konusu olmuştur.

4 Mezar taşındaki tarih Âsârî'ye ait olup yenilenme sırasında tekrar yazılmıştır:

Bu fenadan itdi Hüsrev Bey bekâya irthâl
Cennet-i Firdevs ola yâ Rabbenâ ana mekân
Câmi-i sadr-ı güzîn Ahmed Paşa'nın hayrına
Bâ'is-i itmâm olub kıldı revanın şâd-mân

Ravzasın rıdvân-ı cennet seyr idüb Âsârîya

Didiler târihidir Hüsrev Bey'e cây-ı cinân

Hüsrev Bey'e cây-ı cinân 1011 (1602/1603), (Hadikatü'l-Cevâmi, s.199-200).

Bu kayıtlar, Hüsrev Kethüda'nın kethüdalık süreci ile sonrasına ait bilgiler sunmaktadır. Hüsrev Bey'in doğum tarihi ve yeri, menşei, kethüdalık görevi öncesi hizmetleri ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Vakfiyesinde "Hüsrev Kethüda b. Abdülmennan" (TKGMA, *Vakf-ı Cedit Defterleri*, nr.33, vr.9a) olarak tanımlanmıştır. Kethüdalık öncesi görevleriyle ilgili bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. Şöyle ki vezir kethüdaları başlangıçta saray müteferrikaları içerisinde olup padişahın şahsi maiyetini oluşturmuşlardır. Saray müteferrikalarının bir kısmı sultanzade, vezir, beylerbeyi, defterdar ve ümera oğullarından bir kısmı ise Enderun'un Hasoda çıkmalarından idi (Doğan, 2016: 35). Muhtemelen Hüsrev Kethüda da saray müteferrikalığından bu göreve tayin edilmiştir.

Veziriazam kethüdaları, ağır zeametli müteferrikalar grubundan olup yüksek miktarda zeamet tasarruf etmişlerdir. Zeamet tasarrufu dışında gelirlerinin önemli bir kısmını caize bedelleri ile mukataa iltizamlarından alınan hisseler ve çiftlik gelirleri oluşturmuştur. Kuşkusuz son iki grupta bulunan gelir kaynakları kişilere göre değişiklik gösterdiğinden servetlerinin miktarında da farklılıklar söz konusu olmuştur (Doğan, 2016: 35, 185-189). Hüsrev Kethüda'nın da hatırı sayılır bir mal varlığı olduğu anlaşılmaktadır. Gerek inşa ettirdiği vakıf eserleri gerekse bu eserler için vakfettiği yüzlerce gayrimenkul kethüdanın idari görevleri süresince önemli bir birikim yaptığını göstermektedir.

I. Hüsrev Kethüda Vakfı

1) Hüsrev Kethüda'nın Vakfiyesi

Hüsrev Kethüda vakıflarına ait defter, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Vakf-ı Cedit Defterleri Fonu'nda kayıtlı olan bu defter 33 numaralı olup "Defter-i Evkaf-ı Hüsrev Kethüda" adını taşımaktadır. Adı geçen defter, 74

varaktan oluşan bir vakfiye defteridir. Defterde asıl vakfiye dışında bir de zeyl bulunmaktadır. Muharrem 981/Mayıs-Haziran 1573 tarihli vakfiye Rume- li kazaskeri tarafından onaylanmıştır. Zeyl vakfiye ise Safer 990/Şubat-Mart 1582 tarihini taşımaktadır. Vakfiyenin bir sureti Defterhane-i Amire'de muhafaza edilmiş, H. Evâil-i Rebi'ülâhir 1154/M. 16-25 Haziran 1741 tarihinde ise vakfiye suretinden bir suret daha çıkarılarak Evkaf Haremeyn Mu- hasebeciliği Defterleri (EV.HMH.d), 4231 numarasıyla kaydedilmiştir.

Vakfiyeler, Hüsrev Kethüda'nın çeşitli yerlerde kurduğu vakıf eserleri, akarlar ile şartlar ve vakıf görevlilerinden bahsetmektedir. Bu çalışmada Hüsrev Kethüda Vakfı genel hatlarıyla tanıtıldıktan sonra özelde Selanik'te bulunan vakıf akarlar incelenecektir. Ana malzeme vakfiye ve zeyli olmakla birlikte konuyu tarihi süreçte inceleyecek şekilde Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ile Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki kayıtlardan da istifade edilecektir. Ayrıca Hüsrev Kethüda'nın Selanik'teki vakıf akarlarının günümüzdeki durumuna işaret edilerek vakıf mirasının geçirdiği değişim ve dönüşüm takip edilecektir.

1.a. Vakfiyeye Göre Hüsrev Kethüda Vakfı Hayratı

Hüsrev Kethüda'nın vakıf eserlerinde dikkat çekici bazı özellikler bulunmaktadır. Bunlardan biri eğitime verdiği önemin bir göstergesi olarak dârü'l-kurrâ ve mektep inşası, diğeri gelip geçenlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak hizmete koyduğu kervansaray; sonuncusu da hayatın kaynağı olan suyu ihtiyaç duyulan yerlere ulaştırmadaki gayret ve hassasiyetidir. Nitekim vakfın gelir kaynakları arasında yer alan ve suyun merkez alındığı pek çok müessesenin varlığı, kethüdanın dünya görüşünde ve yaşayışında suya atfettiği manayı gözler önüne sermektedir.

Hüsrev Kethüda Vakfı ve Selanik'teki Gelir Kaynakları

YERİ	VAKIF ESER	ÖZELLİKLERİ
Istanbul-Mevlana Mah.	Dârü'l-kurrâ ⁵	Dershane, iki hücre, tuvalet ve avludan oluşmaktadır.
Kırkkilise-Ulufeciler k.	Mektephâne	
Ipsala	Han ⁶	Yirmi iki ocak, iki tuvalet ve avludan oluşan hanın avlu kapısının solunda iki adet evli konacak hücre, iki tuvalet ile sağında kiler, mutfak ve fırın olup hücrelerden her birinin avlu ve sofaları mevcut olduğu gibi kiler, mutfak ve fırının da avluları bulunmaktadır.
Ipsala-Hanönü	Su	15.000 zira yerden lağım ve künk ile 12 lüle su getirtmiştir.
Malkara	Çeşme (2)	Çeşmeler; Ömer Bey Camii ve Eski Cami'nin önünde olup suları kasaba yakınında Kavaklar adlı yerden künk ve lağım ile getirilmiştir.
Çeşitli yerlerde	Çeşmeler	Müslümanların abdest alması ve diğer ihtiyaçları için vakfedilmiştir.
Istanbul-Mevlana Mah. Dârü'l-kurrâ yanısı	Sebîl ⁷	Bir masura su sebil olarak getirtilmiştir.
Istanbul-Darüssaade Av-lusu içinde	Çeşme ve şadırvan	Bir masura su getirtilmiştir.
Istanbul-Darüssaade Av-lusu dışında	Çeşme	Bir kamyş su getirtilmiştir.
Kaynak: TKGMA, <i>Vakf-ı Cedit Defterleri</i> , nr.33, vr.11a-13a		

1.b. Vakfiyeye Göre Hüsrev Kethüda Vakf'nın Gelir Kaynakları (Selanik Hariç)

YER	AKARIN CİNSİ	ADET	ÖZELLİKLERİ
İstanbul-Emin Sinan Mah.	Evler	Birden fazla	15 odalı
İstanbul-Acemzade Mah.	Menzil	İki katlı	13 odalı
İstanbul-Acemzade Mah.	Menzil	İki katlı	
İstanbul-Acemzade Mah.	Menzil	İki katlı	
İstanbul-Maroloğlu Mah.	Menzil	İki katlı	
İstanbul-Frenk Çarşısı yakını	Menzil	İki katlı	
İstanbul-Çelebioğlu Mah.	Menzil	İki katlı	17 odalı, 12 mahzenli, 5 dükkânı, 4 mutfaklı, 2 fırınlı.
Galata-Lonca denilen yer	Menzil	İki katlı	Arsasından dolayı yıllık 150 akçe mukataası vardır.
Galata-Kilise Mah.	Bina	İki katlı	
Galata civarı- Ortaköy	Hamam ⁸	Çifte hamam	Hamamcı ve börekçi evi, 5 dükkân, fırın, değirmen ve bahçeden oluşan hamam yerinin yılda 13 akçe mukataası vardır.
Bursa-Abdal Mehmed Mah.	Bina	İki katlı	30 odalı, 6 dükkânlı olup arsasından dolayı yıllık 48 akçe mukataası vardır.
Bursa-Kapan yakını	At değirmeni		2 hücreli, dükkân ve avlusu bulunan değirmenin arsasından dolayı yıllık 50 akçe mukataası vardır.
Bursa-Harratlar Çarşısı	Ekmek fırını		Arsasından dolayı 744 akçe mukataası vardır.
Bursa-İbrahim Paşa Mah.	Tabdahane		
Malkara	Hamam		Çifte hamam

5 Dârü'l-kurrâ Mimar Sinan'ın eseri olup günümüzde de ayakta (Sâî Mustafa Çelebi, 2002: 114).

6 Yapı, Mimar Sinan'ın eseri olup Hüsrev Kethüda Kervansarayı olarak bilinmektedir (Sâî Mustafa Çelebi, 2002: 117). Evliya Çelebi'nin büyük bir övgüyle bahsettiği kervansaraydan günümüze sadece duvar kalıntıları ulaşabilmiştir (Kayıcı, 2016: 86-87, 93).

7 İstanbul sebilleri içerisinde en eski tarihli olan sebil, bir köşe sebili olup 1565 yılında yaptırılmıştır. İç kısmı harap olan sebil günümüzde toprağa gömülü haldedir (Tali, 2009: 48).

İpsala-Kendi hanı yakını	Hücre	20	
İpsala	Dükkân	60	Dükkân arsaları için 704 akçe mukataa ödenmektedir.
İpsala	Oda	1	Boyacı dükkânı
İpsala	Dükkân	9	
İpsala	Dükkân ek-mek fırını	5	
İpsala		1	
İnez-Panayut Mah.	Hamam	1	
Siroz	Köy	1	Keşişliğe tabi İvrez köyü ⁹
Siroz-Nuhur köyü yakını	Mezra	1	Livadiye mezrası olarak bilinmektedir. ¹⁰
Siroz	Değirmen	1	Değirmen, dört gözlüdür.
Karatova	Değirmen	7	
Karatova	Bağ, bahçe		
Karatova	Bağ	2 parça	
Karatova	Çiftlik	1	Çiftlik, içindeki 20 baş sığır, 1299 baş kuzulu koyunla beraber vakfedilmiştir.
Karatova	Mülk Yaylak	1	
Karatova	Mülk Çayır	1	
Karatova	Mülk kışlak	1	
Karatova	Çiftlik	1	Çiftlik, içindeki hayvanlarıyla birlikte vakfedilmiştir.
Karatova	Bina	İki katlı	Bina, üç adet harap değirmeniyle vakfedilmiştir.
Kalamata	Değirmen	1	
İnebahti kalesinde liman yakını	Kervansaray tarzında bina	1	20 adet hücre, 5 mahzen, 1 oda, bir miktar arsa.
Angeli Kasrı-Pozenkeşte köy sınırında	Çeltik Değirmeni	1	
Tatarpazarı	Çifte Hamam ve diğerleri		Hamam, dolap, külhan avlusu, bahçe, iki mahzen, 41 dükkân, kellehane, yemiş kapanı, iki sabunhane, börekçi fırını, kervansaray, 15 dönüm mülk yer.
Tatarpazarı	Dükkân	21	6'sı oturak dükkân, iki mahzen, buzluk, çardak ve ahır.
Tatarpazarı	Kiremitlik ve yeri	1	
Tatarpazarı	Oda	6	İki evli odası, kireç binası avlusu, dört oda, çardak.
Tatarpazarı	Bozahane	1	Çardak ve bir dönüm mülk arsa.
Tatarpazarı	Dinkhane	2	4 tokmak ve 2 pirinç ambarı.
Tatarpazarı	Değirmen	1	Üç gözlü olup iki tokmağı, çeltik dineği, iki çeltik ambarı, buğday ambarı ve 20 dönüm bahçesiyle beraber.
Tatarpazarı	Mülk bostan yeri ve dolap	1	Bostan yeri 60 dönümdür.
Tatarpazarı	Çeltik arki	2	Meriç nehrinden gelen suyla ziraat edilmektedir.
Filibe	Değirmen	3	
Filibe	Dink	2	4 ambarıyla beraber.
Filibe-Yazlıtub Kavak	Koyun	2.200	
Edirne-Üç Şerefeli ile Eski Cami ortasında	Darüssaade	1	Yapının haremlik kısmında 4 hücre, bir oda, kiler, mahzen, hamam ve mutfak; selamlık kısmında 7 oda ile mutfak, ahır ve çeşme vardır.
Edirne-Darüssaade yakını	Menzil	İki katlı	6 oda, iki sofa, ahır, dehliz, otluk damı, kuyu ve avlu.
Edirne-Hisariçi	Oda	İki katlı	18 adet olup her birinin mutfak ve tuvaleti vardır.
Edirne-İğneciler Kapısı yakını	Dükkân binası	3	Arsalarından dolayı yılda 28 akçe mukataası vardır.
Edirne-Hisariçi-Aya Dohti Mah.	Menzil	İki katlı	Menzilin 10 odası, bodrumu, avlu ve tuvaleti vardır.

8 Yapı, Mimar Sinan'ın eseri olup Hüsrev Kethüda Hamamı olarak bilinmektedir (Sâî Mustafa Çelebi, 2002: 119).

9 Köy, önceleri Sultan Bayezid Han tarafından Mustafa Bey'e temlik edilmiş, ondan oğlu Mehmed Bey'e geçmiş, Mehmed Bey tarafından daha hayatta iken oğlu Kasım Bey'e terk edilmiş, Kasım Bey de köyü Hüsrev Kethüda'ya 6.000 filorine satmıştır. Köyün 8'i Müslüman olan 35 hanesi ile 18 mücerreden oluşan 53 nefer sakini olup 5.800 akçe hasılı bulunmaktadır (Turgut, 2016a, 215; 2016b: 69).

10 Mezra, Kasım Bey tarafından Hüsrev Kethüda'ya satılmış olup 650 akçe hasılı bulunmaktadır. Mezrada 25 nefer meskündür (Turgut, 2016a: 215; 2016b: 69).

Edirne-Hisariçi-Aya Dohti Mah.	Mülk boş arsa	1	
Edirne-Hisariçi-Aya Dohti Mah.	Menzil	1	
Edirne-Hisar yakını	Şemhane	1	
Kırkkilise-Ulufeciler köyü	Hamam		Hamamın külhanı, su kuyusu ve avlusu bulunmaktadır.
Kırkkilise-Ulufeciler köyü	Değirmen	1	Değirmen, iki gözden oluşmaktadır.
Kırkkilise-Ulufeciler köyü	Bostan yeri	1	
Kırkkilise	Menzil	1	Menzil oda, fırın ve su kuyusunu içermektedir.
Çirmen	Değirmen	2	
Çirmen-Obacık köy yakını	Mülk çiftlik	1	Çiftlik, içindeki binaları, 40 dönüm mülk mezra, 400 dönüm mülk çayır, bahçe, 24 kul, 18 cariyeye ve çok sayıda büyükbaş hayvan ile birlikte vakfedilmiştir.
Pravadi	Değirmen	2	İki göz dolabı, iki dönüm mülk tarla ve beş dönüm mülk çayır ile birlikte vakfedilmiştir.
Pravadi	Mülk bostanlık, sazlık	1	5 dönümdür.
Varna	Değirmen	4	
Kaynak: TKGMA, Vakf-ı Cedit Defterleri, nr.33, vr.13a-24a, 28b-41b			

Görüldüğü üzere Hüsrev Kethüda, önemli bir mal varlığına sahip olup bu malların büyük kısmını Rumeli'de edinmiş ve İstanbul başta olmak üzere Rumeli'de inşa ettirdiği hayır eserlerine vakfetmiştir. Vakfettiği mallardaki çeşitlilik dikkat çekici olduğu gibi suyla bağlantılı tesislerin çokluğu kayda değerdir. Değirmen, çeltik arki, hamam, dinkhane gibi su odaklı tesisler hem buldukların yerin ihtiyaçlarını karşılamış hem de ekonomik bir değer olarak vakfın hatırı sayılır gelir kaynaklarını oluşturmuştur. Hüsrev Kethüda'nın vakfettiği akarlar incelendiği zaman üç bölge üzerinde daha fazla durduğu görülmektedir. Bunlar; İpsala, Tatarpazarı ve Karatova kazalarıdır. Bunun özel bir sebebi olup olmadığı bilinmemektedir. İpsala'da hayır amaçlı inşa ettirdiği kervansarayı destekleyecek şekilde müesseseler oluşturmuş, burası zaman içinde hanı, çok sayıdaki dükkânları ve odaları ile canlı bir bölgeye

dönüşmüştür. Diğer iki kazada ise Eğridere, İpsine ve Meriç nehri üzerinde işleyen değirmen, çeltik arkları ve dinkhaneler edinmek suretiyle bölgenin elverişli su kaynaklarını kullanmak istemiş ve kurduğu vakıf yoluyla bu kaynaklar üzerinde bir kontrol ve denetim mekanizması da oluşturmuştur. Hüsrev Kethüda vakfettiği gayrimenkullerin bir kısmını çeşitli şahıslardan satın alma yoluyla edinmiştir. Ancak akarların tümü üzerinde mülkiyet hakkı sahibi olmayıp bir kısım akarları, kiraladığı arsalar üzerine inşa ettirmiş, bu amaçla çeşitli vakıflara yıllık bir mukataa ödemiştir.

Hüsrev Kethüda, gayrimenkuller yanında menkul de vakfetmiştir. Sahih ayarlı ve tam vezinli olmak üzere 30.000 sikke dinarın vakfa tahsis edildiği tespit edilmektedir. Vâkıf, bahsedilen meblağ ile akar satın alınması ve vakfedilmesini şart koşmuştur (TKGMA, Vakf-ı Cedit Defterleri, nr.33, vr.42a)

1.c. Vakfiyeye Göre Hüsrev Kethüda Vakfı'nın İdareci Kadrosu

VAKIF GÖREVLİLERİ	ADET	ÜCRET (akçe-günlük)
Müteveli	1	50
Nâzır	1	10
Kâtip	3	3, 8, 5+Yıllık 12 yük buğday
Câbi	16 (biri atlı)	3, 5, 5+ Yıllık 12 yük buğday, 6, 7
Kaynak: TKGMA, Vakf-ı Cedit Defterleri, nr.33, vr.42b-45a		

Vakfın mütevelliliğini Hacı Mehmed b. Osman'a bırakan Hüsrev Kethüda'nın idareci kadrosunda özellikle câbilerin çokluğu dikkati çekmektedir. Vakıf akarlarının son derece zengin olması ve birçok şehre dağılması câbi sayısını da etkilemiş, her bölge için câbiler tayin edilerek evkafın işleri takip edilmiştir. Hüsrev Kethüda, vakfiyesinde İstanbul'daki dârü'l-kurrâ, Kırkkilise'deki mektep, İpsala'daki imaret-hanla ilgili düzenlemeler yapmış, vefatından sonra hizmetinde bulunan cariyeler ile azatlı köle ve cariyelerine vakıf gelirlerinden pay ayırmıştır. Vakfiyede isimleri geçen azatlı kölelerin sayısı 17'dir. Cariyeleri ve hizmetinde olan diğer kişiler düşünüldüğünde bunların oldukça kalabalık oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca vâkif, tevliyet dışında nezâret, kitâbet ve cibâyet ile diğer bütün görevlerin en uygun olan azatlı kölelerine verilmesini şart koşmuş, hatta tevliyetin mütevellilerin ölümü ve ihaneti sonrasında azatlı kölelerine verilmesini istemiştir. Azatlı kölelerinin hayatlarını idame ettirmeleri konusunda son derece hassas davranan vâkif, iş yapamayacak hale gelen kölelerine de vakıf gelirlerinin uygun olması durumunda günlük bir tahsisat bağlanmasını şart koşmuştur. Vakfiye şartları içinde önemli bir diğer husus da suyla ilgili tesislerin işleyişi ile bakım ve tamirinde gösterilen titizliktir. Hamam, çeşme ve sebiller için su yolcu ve meremmetçilerin tayin edilmesi, tamirlerinin bekletilmeksizin yapılması talimatı bu çerçevede zikredilebilir.¹¹

2) Hüsrev Kethüda'nın Zeyl Vakfiyesi

Hüsrev Kethüda, H. Safer 990/M. Şubat-Mart 1582 tarihinde tescil ettirdiği zeyl vakfiyesinde bir kısım emlak ve akarı vakfederek eski vakfiyede kaydedilen hayrata sarf edilmesini şart koşmuştur (TKGMA, Vakf-ı Cedit Defterleri, nr.33, vr.63a-63b). Bu

akarların bir kısmı satın alma yoluyla bir kısmı da arsasından dolayı başka vakıflara kira ödemek suretiyle edinilmiştir. Yeni gelir kaynaklarıyla daha da zenginleşen vakıfta Hüsrev Kethüda, yine azatlı kölelerine pay ayırmış, su ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak karlık ve buzluklar vakfederek sakalar görevlendirmiştir. Karatova, Tatarpazarı, Filibe ve Angeli Kasrı'nda 10 adet değirmen ile 6 adet dink vakfeden kethüda, suyun temel alındığı birçok müesseseyi işleterek vakfın gelirlerini artırmıştır.

3) Hüsrev Kethüda Vakfı'nın Selanik'teki Gelir Kaynakları

Balkanların önemli şehirlerinden biri olan Selanik, Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra uygulanan iskân siyaseti ve 15. yüzyılın sonlarında şehre yerleştirilen Yahudilerle beraber nüfusu artan ve çeşitlenen bir görüntü çizmiştir. Ayrıca coğrafi konumu ve limanı gibi doğal etkenlerin ortaya çıkardığı avantajlar yanında güvenli ortam, artan nüfus, ticari potansiyel ve zengin hinterlant şehrin gelişmesini olumlu yönde etkilemiş, şehir 16. yüzyılda ekonomik açıdan uygun bir gelişme zemini bulmuştur (Ünal, 2015: 149, 159, 160, 165). Şehrin yükselişinde sahip olduğu imkânlar kadar vakıflar da büyük rol oynamıştır. Fetihden sonra kurulan ve sayıları giderek artan vakıflar sayesinde sosyo-ekonomik müesseseler artış göstermiş, han, dükkân, çarşı, kapan ve pazarların faaliyet göstermesi ile şehir canlanmış ve büyümeye başlamıştır.

Şehre ilgi gösteren idari görevlilerden birisi de Hüsrev Kethüda'dır. O, vakfettiği 2 adet kervansaray, 26 adet dükkân, serhane, çifte hamam, çok sayıda ev, bostan ve çayır yoluyla şehrin sosyo-ekonomik hayatına önemli katkıda bulunmuş, isminin günümüze kadar yaşamasına vesile olacak vakıf eserler oluşturmuştur.

¹¹ Vâkfın kurduğu vakıfla ilgili bütün şartlar için bkz. TKGMA, Vakf-ı Cedit Defterleri, nr.33, vr.45a-56a.

Zeyl Vakfiyeye Göre Hüsrev Kethüda Vakfı'nın Gelir Kaynakları (Selanik Hariç)

YERİ	AKARIN CİNSİ	ADET	ÖZELLİKLERİ
İstanbul-Sarıca Paşa Mah.	Menzil	1	Beyt, hücre, sofa, 3 mahzen, 5 dükkân, 4 su kuyusu, sarnıç, bodrum, iki tuvalet ve arsadan oluşan menzilin arasından dolayı Ayasofya Vakfı'na yılda 150 akçe, dükkânlardan ikisi ile diğerinin yarısının bulunduğu arsadan dolayı yılda 36 akçe ödenmektedir.
Eyüp- Söğütlüdere	Karlık Buzluk	1 5	Hz. Eba Eyüp Ensari Vakfı'na yıllık 44 akçe mukataa ödenmektedir.
Üsküdar-Kuzguncuk k.	Tarla, bağ, bahçe, arsa		İçinde dolap, oda, havuz ve tuvalet olup arsadan dolayı Abdullah Ağa Vakfı'na yılda 1.000 akçe ödenmektedir.
Bursa-Yeksericiler Çarşısı	Dükkân binaları	3	Bina arsasının yılda 16 akçe mukataası vardır.
Karatova	Değirmen	1	6 gözlü olan değirmen, 12 dönüm zemin arki, çayır ve ağaçlarıyla birlikte vakfedilmiştir.
Tatarpazarı	Menzil	1	Menzilin iki odası ile bir ambarı vardır.
Tatarpazarı	Mülk değirmen	1	Kiremit örtülü çatma ev ve dinkten oluşmaktadır.
Tatarpazarı	Bahçe	1	
Tatarpazarı	Dükkân	2	Ekmekçi ve muhtab dükkânından oluşmaktadır.
Filiba	Dink Ambar	2 5	Bostan ve dink yeriyle birlikte vakfedilmiştir.
Filiba	Değirmen	4	
Filiba	Dink Değirmen ocağı	2 1	İki ev içinde olan bu akarlar, ambar, bahçe, oda ve boş arsayı içermektedir.
Filiba	Dink Ambar	2 4	
Edirne muzafatı	Mülk köy	1	Vâkıf tarafından 60.000 akçeye satın alınan Umurca köyünün hamamı, ahır, bahçesi, evleri ve mahzenleri vardır.
Karlili-Angeli Kasrı	Değirmen	3	

Kaynak: TKGMA, *Vakf-ı Cedit Defterleri*, nr.33, vr.64a-70b

3.a. Vakfiyeye Göre Hüsrev Kethüda Vakfı'nın Selanik'teki Gelir Kaynakları

YERİ	AKARIN CİNSİ	ADET	ÖZELLİKLERİ
Selanik-Katırcılar Kervansarayı yakını Kara Hacı Mah.	Kervansaray	1	Kervansarayın üst katında 25 oda ile 2 tuvalet, alt katında hayat, ahır ve çeşme; dışarısında 2 dükkânı bulunmaktadır.
Selanik-Katırcılar Kervansarayı yakını Kara Hacı Mah.	Kervansaray	1	Kervansarayın üst katında 10 oda, alt katında hayat ile tuvalet, avlu ve su kuyusu bulunmaktadır.
Selanik-Yahudi Pazarı yakını Attarlar Çarşısı	Menzil	İki katlı	Üst katında 5, alt katında 10 oda ve tuvalet ile avlusu olan menzilin Attarlar Çarşısı tarafında 5 dükkânı ile Sandıkçılar Çarşısı tarafında 7 dükkânı bulunmaktadır.
Selanik-Yahudi Pazarı yakını	Kilise yeri	1	<i>Zemin-i kilise-yi yahudiyan</i> adıyla bilinen bu yer mirîden satın alınmıştır.
Selanik-Ayo Pelaya Mah.	Menzil	İki katlı	<i>Telisa Avlusu</i> adıyla bilinen bu yerin üst ve alt katında 11'er odası, tuvaleti ile avlu, fırın ve su kuyusu bulunmaktadır.
Selanik-Ayo Pelaya Mah.	Menzil	İki katlı	<i>Rusi Musa</i> adıyla bilinen menzilin 10 odası ile fırın, su kuyusu, tuvalet ve avlusu bulunmaktadır.

Selanik-Katırcılar Kervansarayı yakını	Menzil	1	Menzil 6 oda, dükkân ile su kuyusunu içermektedir.
Selanik-Balık Pazarı yakını	Dükkân binası	1	3 dükkândan oluşan bina, arsasından dolayı yıllık 16 akçe mukataa ödemektedir.
Selanik-Katırcılar Kervansarayı yakını	Menzil	1	Menzilde iki oda, dükkân ve su kuyusu bulunmaktadır.
Selanik-Vardar Kapısı dışı	Bostan yeri	1	<i>Bey Bostanı</i> adıyla bilinen bu yerde su kuyusu, <i>Esterne</i> adıyla tanınan havuz, avlu ve çeşitli ağaçlar vardır.
Selanik-Burmali Mescit Mah.	Menzil	1	Menzil 5 ev, ekmekçi fırını, su kuyusu, avlu ve tuvaleti içermektedir.
Selanik-Burmali Mescit Mah.	Menzil binası	1	Oda, iki hayat, su kuyusu, tuvalet ve avluyu içeren binanın bulunduğu arsadan dolayı her yıl Sultan Bayezid Han Vakfı'na 120 akçe mukataa ödenmektedir.
Selanik-Çakandil Mah.	Menzil	1	4 oda, ahır, hayat, tuvalet ve avludan oluşan menzilin dışında arpa dükkânı bulunmaktadır.
Selanik-Çakandil Mah.	Menzil	İki katlı	Menzil, üst katında oda ve kiler, alt katında üç oda, bodrum, su kuyusu, tuvalet ve avludan oluşmaktadır. Dışında bir dükkân ve iki oda bulunmaktadır.
Selanik-Aya Mina Mah.	Menzil	İki katlı	Menzilin üst katında iki oda, çardak ve hayat; alt katında büyük oda, ahır, tuvalet, su kuyusu ve avlu olup dışındaki iki berber dükkânıyla birlikte vakfedilmiştir.
Selanik-İshak Paşa Mah.	Mülk hamam	Çifte hamam	Dört tarafı ana yolla bağlantılı ve dışında bir börekçi fırını olan hamamın suyu, Hortaç Dağı'ndan getirilmiş, yaklaşık 4 lüle ve 3 kamışlık bir sudur. Suyun başında <i>Perver-i rum</i> denilen mevziden Karakaya'ya inince 10 dönüm civarında yer kiralanmış, su künklerle hamama ulaştırılmıştır.
Selanik-Yeni Hamam karşısı	Serhâne	1	Serhâne iki adet kazanı ve üç dükkânıyla birlikte vakfedilmiştir.
Selanik-Hune köyü	Mülk çayır	1	Çayır, 1.000 dönümdür.
Kaynak: TKGMA, <i>Vakf-ı Cedit Defterleri</i> , nr.33, vr.24a-28b			

3.b. Zeyl Vakfiyeye Göre Hüsrev Kethüda Vakfı'nın Selanik'teki Gelir Kaynakları

Hüsrev Kethüda, 1582 tarihli zeyl vakfiyesiyle yeni gelir kaynakları oluşturmuş, bu sayede hem vakfını zenginleştirmiş, hem de akarların bulunduğu

şehirlere yatırım yapmayı sürdürmüştür. Zeyl vakfiyesiyle Selanik'teki yatırımlarına iki katlı bir menzile ile 4 adet dükkânı da ilave etmiştir. Aşağıdaki tabloda bu mülklerin yeri, türü ve özellikleri gösterilmektedir:

YERİ	AKARIN CİNSİ	ADET	ÖZELLİKLERİ
Selanik-Çakandil Mah.	Menzil	İki katlı	5 odası, meyveli ağaçları ve avlusu vardır.
Selanik-İshak Paşa Mah.	Dükkân yeri	4	Vâkıfın hamamının karşısındadır.
Kaynak: TKGMA, <i>Vakf-ı Cedit Defterleri</i> , nr.33, vr.69b			

3.c. Muhasebe Defterlerine Göre Hüsrev Kethüda Vakfı'nın 18. Yüzyıl İle 19. Yüzyılın Başlarında Selanik'teki Gelir Kaynakları

Hüsrev Kethüda, Rumeli ağırlıklı olmak üzere birçok kazada vakfettiği akarı kurduğu hayrat için sarfetmiştir. Akarlar açısından tarihi süreçte bir takım değişim ve dönüşümler söz konusu olmuştur. Vakfın Selanik'teki gelir kaynaklarına bu açıdan bakıldığında, menzillerin büyük ölçüde ortadan kalktığı, dükkân, meyhane, kahvehane, bozahane gibi işletmelerin ağırlık kazandığı görülmektedir.

Ayrıca dönüşümün 18. yüzyılda da devam ettiği, meyhane olarak kullanılan yapıların deve ahır ve han olarak işlevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Muhtemelen çok katlı menzillerden biri de Yahudihane'ye dönüştürülmüş olmalıdır. Kuşkusuz vakfın Selanik'teki en önemli gelir kaynağı çifte hamamdır. Bunu, hanlar (Han-ı kebir, Han-ı cedit), Yahudihane ve bakkal dükkânının kira gelirleri izlemektedir. Şehirde vakfın toplam geliri 23.000-26.000 akçe aralığındadır. Aşağıda vakfın çeşitli yıllara ait kira gelirleri görülmektedir.

Hüsrev Kethüda Vakfı ve Selanik'teki Gelir Kaynakları

AKAR	25 Nisan 1724 ¹²	1728-1729 (BOA, EV. HM- H.d., 3200)	1729-1730 (BOA, EV. HM- H.d., 3200)	1730-1731 (BOA, EV. HMH.d., 3201)	1764-1766 (BOA, EV. HMH.d., 5517)
	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)
Yeni Hamam	10.920	10.920	10.920	10.920	
Kahvehane	340 ¹³	340	340	340	
Bakkal dükkânı	1.080	1.080	1.080	1.080	
Şerbetçi dükkânı	120	120	120	120	
Bozahane	120	120	120	120	
Yeni Han	2.004	2.004	2.004	2.004	
Meyhane mukataası	150 ¹⁴ (deve ahır)	150	150	150	
Meyhane	1.500 (han)	1.500	1.500	1.500	
Büyük meyhane ve dükkânlar	2.500	2.500	2.500	2.500	
Dükkânlar ve mahzen	720	720	720	720	
Bostan	1.100	1.100	1.100	1.100	
Nalbant dükkânı	160 (40 akçe zam) 200	160	160	160	
Arsa mukataası	60	60	60	60	
Menzil	180	180	180	180	
Muhtesib Hanı	720	720	720		
Yahudihane oda 16	1.800	1.800	1.800	1.800	
Arsa mukataası	20 ¹⁵	20	20	20	
YEKUN	24.494	23.494	23.494	23.494	23.694

AKAR	1779- 1780 (BOA, EV. HM- H.d.6164)	1782- 1783 (BOA, EV. HMH.d. 6385)	1788- 1789 (BOA, EV. HMH.d. 6730)	1797- 1798 (BOA, EV. HM- H.d. 7364)	1798- 1799 (BOA, EV. HMH.d. 7427)	1799- 1800 (BOA, EV. HMH.d. 7516)	1801- 1802 (BOA, EV. HMH.d. 7649)	1802- 1803 (BOA, EV. HMH.d. 7706)	1803- 1804 (BOA, EV. HMH.d. 7782)	1804- 1805 (BOA, EV. HM- H.d. 7826)
	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)
Yeni Hamam	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000
Hamam mahal- lindeki bakkal dükkânı	1.080	1.080	1.080	1.080	1.080	1.080	1.080	1.080	1.080	1.080
Hamam mahal- lindeki kahve- hane	540	540	540	540	540	540	540	540	540	540
Hamam mahal- lindeki berber dükkânı	120	120	120	120	120	120	120	120	120	120
Hamam mahal- lindeki bozaha- ne dükkânı	120	120	120	120	120	120	120	120	120	120
Hamam mahal- lindeki şerbetçi dükkânı	120	120	120	120	120	120	120	120	120	120

12 Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (EV.HMH.d.), 2773. 1136 yılına ait 3 defter bulunmaktadır. 25 S 1136/24 Kasım 1723 (EV.HMH.d.,2773), 1 Ş 1136/25 Nisan 1724 ve 1136/1723-1724 (EV.HMH.d., 2824) tarihli defterler arasından 1 Ş 1136 tarihli olanı seçilerek diğer defterlerle arasındaki farklılıklara işaret edilmiştir. Mesela 1 Ş 1136 tarihli defter 25 S 1136 tarihli defterle büyük oranda benzeşmekle birlikte "hane icaresi" adıyla 120 akçelik yıllık kira gelirini içermez. 25 S 1136 tarihli defterde Selanik'teki gelirlerin yıllık toplamı 23.764 akçe, 1136 tarihli deftere göre ise 23.494 akçedir.

13 25 S 1136/24 Kasım 1723 tarihli deftere göre kahvehanenin yıllık 540 akçe kira geliri bulunmaktadır (BOA, EV.HMH.d., 2773).

14 25 S 1136/24 Kasım 1723 tarihli deftere göre meyhane mukataası yıllık 120 akçe gelir getirmektedir (BOA, EV.HMH.d., 2773).

15 Arsa mukataasının yıllık geliri 1136 tarihli deftere göre 60 akçedir (BOA, EV.HMH.d., 2824).

Hamam mahal- lindeki kalaycı dükkanı	330	330	330	330	330	330	330	330	330	330
Tahtakale'deki Han-ı Cedid Vardar Kapısı	2.004	2.004	2.004	2.004	2.004	2.004	2.004	2.004	2.004	2.004
yanında ahır ve dükkan	360	360	360	360	360	360	360	360	360	360
Tahtakale'deki diğer han		180	180	180	180	180	180	180	180	180
Vardar Kapısı	180									
yanında dükkan Vardar Kapısı	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150
yanında han Burmali Ca- mii'ndeki menzil	120	120	120	120	120	120	120	120	120	120
Burmali Ca- mii'ndeki menzil	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60
Burmali Ca- mii'ndeki menzil	80	80	80	80	80	80	80	80	80	80
Burmali Ca- mii'ndeki han	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500
Pazar-ı kebir'de- ki dükkan ve mahzen	720	720	720	720	720	720	720	720	720	720
Vardar kapısı dışındaki bağçe	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100
Yalı yolundaki dükkanlar ve han-ı kebir	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500
Boş arsa muka- taası	60									
Tahtakale'deki hanın muka- taası		700	700	700	700	700	700	700	700	700
Yahudihane	2.265	1.960	1.960	1.960	1.960	1.960	1.960	1.960	1.960	1.960
YEKUN	25.409	25.744	25.744	25.744	25.744	25.744	25.744	25.744	25.744	25.744

4) Hüsrev Kethüda Vakfı'nın Selanik'teki Giderleri
18. yüzyıl ile 19. yüzyıl başlarına ait muhasebe defterlerindeki verilere göre vakfın Selanik'teki giderleri 3.000-8.000 akçe aralığında değişmiştir. Gider kalemlerini oluşturan masraflar arasında en büyük meblağ, vakfın gelirlerini toplayan câbilere aittir. Bunu harcırah, tercüman ve dîdebâniyye ücretleri takip etmektedir. Harcama kalemleri içerisinde çifte hamam da önemli bir yer tutmaktadır. Hamamın suyu Hortaç Dağı'ndan getirildiği için yaklaşık 10 dönümlük bir yer kiralanmış ve kiralanmış suyu için yıldan yıla standart bir meblağ (1.080 akçe) tahsis edilmiş, tamiri gerektiğinde önemli meblağlar (3.000 akçe) ayrılmıştır. Dolayısıyla hamam

vakfın iyi bir gelir kaynağı olmakla birlikte bakımı ve tamiri söz konusu olduğunda aynı zamanda bir masraf kapısı durumundadır. Vakfın diğer giderlerini ise muhasebe harcı, ihzariyye, kalemiyye, hüddamiye, poliçe vs. giderler oluşturmaktadır. Ayrıca vakfın Burmalı Mescit Mahallesi'nde bulunan menzilin zemin kirası olarak II. Bayezid Vakfı'na ödediği yıllık 120 akçe mukataası bulunmaktadır. Gelirlerden arta kalan miktar ise İstanbul'a gönderilmiştir. Doğal olarak bu miktar masraflara bağlı olarak değişmiş, 15.000-20.000 akçe aralığında gerçekleşmiştir (BOA, EV.HMH.d., 2824, 3200, 3201, 6164, 6385, 6730, 7364, 7427, 7516, 7649, 7706, 7782, 7826, 9045, vr.1b-2a).

5) Selanik'teki Vakıf Akarların Özellikleri

5.a. Yeni Hamam

Muharrem 981/Mayıs-Haziran 1573 tarihli vakfiyeye göre Hüsrev Kethüda, Selanik'te İshak Paşa Mahallesi'nde (Alaca İmaret Camii'nin yakınında) çifte bir hamam inşa ettirmiştir. Dört tarafı ana yolla bağlantılı olan hamamın suyu Hortaç Dağı'ndan getirilmiştir. Bu amaçla suyun kaynağından itibaren 10 dönüm civarında bir yer kiralanmış, su künkler vasıtasıyla hamama ulaştırılmıştır. Bu su yaklaşık olarak 4 lüle ve 3 kamışlık bir sudur (TKG-MA, Vakf-ı Cedit Defterleri, nr.33, vr.27b-28a). Hamam, Hüsrev Kethüda Vakfı'nın Selanik'teki vakıf akarları içerisinde en yüksek gelirli akar konumundadır.¹⁶

Vakfiyedeki bilgilere göre, hamamın 1573 yılından önce inşa ettirildiği kesindir. Bu durumda hamamın yapım tarihi olarak ileri sürülen sonraki tarihler geçerliliğini yitirmiştir.¹⁷ 16. yüzyılın sonlarında şehri ziyaret eden Âşık Mehmed, 8-9 adet hamamın varlığından bahisle Hüsrev Kethüda Hamamı'na da yer vermiştir. Kadın ve erkekler için ayrı ayrı inşa ettirilen hamamın şöhretli hamamlardan biri olduğunu vurgulayan Âşık Mehmed, yapıyı "bir hammâm-ı hûb-endâm" olarak tarif etmektedir (Âşık Mehmed, 2007: 989-990). Evliya Çelebi de 1668 yılında şehre geldiği zaman mevcut 11 adet hamam içerisinde Yeni Hamam'dan da söz etmiş, hamamı son derece geniş ve hoş olarak tarif etmiştir (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 2003: 71). Şehirdeki hamam sayısı 19. yüzyılın ikinci yarısında 8; 20. yüzyılın başlarında 10 olarak tespit edilmiş olup bunlardan birisi de Yeni Hamam'dır (Selânik Vilâyet Sâlnâmesi, 1287/1870-1871: 85; Oruç, 2014: 356).

Çifte hamam olarak uzun yıllar hizmet veren ve bulunduğu mahallenin ihtiyaçlarını karşılayan hamamdan günümüze sadece büyük kubbeli iki soğukluk kısmı ulaşabilmiştir (Eyice, 1954: 171). Yapının duvarları emaye işi tekniğinde, taş ve tuğla kullanılarak örülmüş, tuğladan inşa edilen yarımküre kubbeleri ise altıgen tablaya oturtulmuştur. Hamam, Selanik'te bugün Kassandra Caddesi ile Agiou Nikolaou Caddesi olarak bilinen caddelerin kesiştiği yerde bulunmaktadır. Dolayısıyla şehrin önemli bir konumunda yer alan hamamın zama-

nında yoğun bir şekilde kullanılmış olması muhtemeldir (Erdoğan vd., 2016: 94, 96). Tarihi süreçte çeşitli tamirler geçiren hamamla ilgili en esaslı tamirlerden biri H. 1218/M. 1803-1804 yılında yapılmış ve hamamın yıllık gelirinin ¼'ü kubbelerinin tamiri için sarfedilmiştir (BOA, EV.HMH.d., 7782). Hamam, işlevini 1917 yılındaki Selanik yangınına kadar sürdürmüştür. 1919'da Yunanistan'ın mülkiyetine geçtikten sonra yerli bir tüccara satılan hamam, 1937 yılına kadar durumunu muhafaza etmiştir. Tüccarın önce ambar, sonra sinemaya (Aigli Sineması) dönüştürdüğü yapının büyük bir kısmı yıktırılmıştır. 1978 depremine kadar sinema olarak kullanılan yapının bazı eklentileri zarar görünce boş alanları açık hava sineması olarak kullanılmış, 1980'lerde ise "Sevilla Tavernası" adıyla faaliyet göstermiştir (Erdoğan vd., 2016: 94, 96). 2000 yılında kapalı ve harap durumda olan ve kendi kaderine terk edilen yapının kitabesi de yok edilmiştir (Bıçakçı, 2002: 436). 2000'li yılların başlarında özel bir kültür merkezi olarak kullanılan hamam (Yapar, 2007: 297) günümüzde özel sektör tarafından gece kulübü olarak işletilmekte, tarihi ve turistik özelliğini devam ettirmektedir (Erdoğan vd., 2016: 96).

Resim 1. Selanik Hüsrev Kethüda Hamamı (Yeni Hamam)¹⁸

5.b. Kervansaraylar (Hanlar)

Hüsrev Kethüda'nın Selanik'te vakfettiği iki adet kervansarayı bulunmaktadır. Kervansarayların hangi isimle anıldıkları bilinmemekle beraber vakfiyedeki kayıtlardan her ikisinin de Kara Hacı Mahallesi'nde bulunduğu ve Katırcılar Kervansarayı'na yakın olduğu öğrenilmektedir. İkişer katlı olarak inşa ettirilen kervansaraylarda çok sayıda oda (25 ve 10 odalı) ile hayat, ahır, tuvalet, avlu, çeşme

16 Bu konuda 18. ve 19. yüzyıla ait muhasebe defterlerine bakılabilir. Hamamın 19. yüzyılın ikinci yarısında yıllık 100 kuruş kira geliri bulunmaktadır (VGMA, OA, EV.d., 16520.00004; 17501.00009; 18792.00007).

17 Kanetaki, hamamın inşa tarihini 16. yüzyılın son çeyreği, Lowry ise 17. yüzyılın ikinci yarısından daha önce göstermektedir (Erdoğan vd., 2016: 94).

18 (<http://selanikgezirehberi.blogspot.com.tr/2012/04/ye-ni-hamam-imaret-camii.html>) (E.T. 02.05.2018).

ve su kuyusu gibi birimler bulunmaktadır. 25 odalı kervansaray, dışarısında bulunan 2 dükkânıyla birlikte vakfedilmiştir.

Çeşitli amaçlarla şehre gelen yolcuların konaklama ihtiyaçlarını karşılayan bu mekanların sayısı şehrin ticari potansiyeli düşünüldüğünde son derece fazladır. Hüsrev Kethüda'nın başlangıçta vakfettiği 2 kervansarayı sayısı 18. yüzyılda 6'ya çıkmıştır. Han-ı cedîd, Han-ı kebîr, Han-ı muhtesib (Katırcıyan Hanı yakını) veya kısaca han olarak isimlendirilen ve buldukları yere göre tarif edilen bu yapılar Selanik'te Tahtakale, Vardar Kapısı, Burmalı Camii civarı ve Yalı Yolu'nda olmak üzere çeşitli bölgelerde faaliyet göstermiştir. Mesela Yalı Yolu'nda (Üzümcüyan Sûku) bulunan Han-ı kebîr Taş Hanı¹⁹ adıyla anılan bir yapı idi. Vardar yakınlarındaki han ise, 1.050 zira büyüklüğünde idi (VGMA, OA, EV.HMH.d., 00103.00003, vr.2a). Bu yapılar Müslüman veya Gayrimüslimlere yıllık bir bedel karşılığında kiraya verilerek işletilmiştir. Yapıları kiralayanlardan bazıları bu işi ortaklaşa olarak yürütmüştür. Vakfın Selanik'teki gelir kaynaklarının yaklaşık %25'ini hanların kira geliri oluşturmuştur.

5.c. Dükkânlar

Hüsrev Kethüda'nın vakfiyesinde Selanik'te müstakil olarak sadece bir adet dükkân binasından bahsedilmektedir. Balık Pazarı yakınında bulunan bu binada 3 dükkân olup binanın bulunduğu arsa başka bir vakfa ait olduğundan yıllık olarak 16 akçe mukataa ödenmiştir. Bunun dışında vakfiyede kervansaray, menzil ve serhâne gibi yapıların eklentisi olarak bazı dükkânların varlığı dikkati çekmektedir. Mesela; Katırcılar Kervansarayı yakınında bulunan 20 odalı kervansarayı dışarısında 2 dükkân; Attarlar Çarşısı'ndaki menzilin dışında çarşı tarafında 5 dükkân, Sandıkçılar Çarşısı tarafında 7 dükkân; Katırcılar Kervansarayı yakınındaki iki menzilin birer dükkânı; Vardar Kapısı'ndaki iki menzilin dışında birer dükkân; Yalı Kapısı'ndaki menzilin dışında 2 berber dükkânı; İshak Paşa Mahallesi'nde bulunan serhânenin 3 dükkânı bulunmaktadır. 18. yüzyılda bu dükkânlar Yeni Hamam civarı, Vardar Kapısı, Pazar-ı kebîr ve Yalı Yolu'nda olmak üzere bakka²⁰, berber, şerbetçi, kalaycı, nalbant dükkânı ile bozahâne, meyhâne ve kahvehâne olarak işle-

tilmiştir. Genellikle gayrimüslimlerin talip olduğu bu dükkânlardan meyhane olarak işletilen 3 dükkândan 2'si müslümanların tasarrufu altındadır. Bununla birlikte meyhâne mukataasına talip olan müslümanların bir süre sonra meyhanelerden birini deve ahırına, diğerini de hana dönüştürdükleri görülmektedir.²¹

5.d. Menziller

Hüsrev Kethüda'nın Selanik'te çok sayıda menzil ve menzil binasını vakfettiği tespit edilmektedir. Genellikle iki katlı olarak inşa ettirilen bu yapıların üst katında odalar, çardak, kiler; alt katında ise oda veya dükkân, bodrum, ahır ve hayat ile tuvalet, avlu, fırın, su kuyusu gibi birimler bulunmaktadır. Evin büyüklüğüne göre sayısı ve çeşitleri değişebilen bu birimlere bazen menzilin bitişiğinde inşa ettirilen dükkânlar da eşlik etmiştir. Selanik'te Attarlar Çarşısı, Ayo Pelaya Mahallesi, Katırcılar Kervansarayı yakını, Vardar Kapısı ve Yalı Kapısı gibi mahallerde bulunan menzillerden Ayo Pelaya Mahallesi'nde (Yahudi mahallesi) bulunanları Telisa Avlusu, Rusi Musa gibi adlarla anılmıştır. Vardar Kapısı-Burmalı Mescit Mahallesi'nde bulunan menzil binası ise vakfa ait olmakla birlikte, arsası Sultan Bayezid Han Vakfı'na ait olduğundan adı geçen vakfa yıllık 120 akçe mukataa ödenmiştir.

5.e. Yahudihane

Vakfiyede bir yahudihaneden bahsedilmemektedir. Ancak Selanik'te Yahudi Pazarı yakınında "Zemin-i kilise-yi Yahudiyân" adıyla bilinen yerin vâkif tarafından miriden satın alındığı ve vakfedildiği bilgisine ulaşılmaktadır. 18. yüzyıl muhasebe defterlerinde ise "yahudihâne" olarak kullanılan 16 odalı bir yapıdan sözedilmektedir. Bu yapı çok odalı bir menzilin yahudihâneye dönüştürülmesiyle de ortaya çıkmış olabilir. Kiraya verilerek işletilen bu yapının 18. yüzyılın ilk yarısında yıllık kira geliri 1.800 akçe, sadece 1193/1779-1780 yılında 2.265 akçedir. 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında ise yahudihanenin kira geliri 1.960 akçede sabit kalmıştır. Yahudihanenin geliri Selanik'teki vakıf gelirlerinin yaklaşık %13'üne tekabül etmiştir.

5.f. Serhâne (Başhâne)

Vakfiyede Selanik İshak Paşa Mahallesi'nde bulunan bir serhânenin söz edilmektedir. Hüsrev Kethüda'nın inşa ettirdiği hamamın karşısında

19 Taş Han'da bulunan leblebici dükkânı 1262/1846 yılında üç hisseli olarak işletilmiştir (BOA, EV.d., 12887, vr.5a).

20 Yeni Hamam yakınında bulunan bu dükkân 24 sehim olarak kiraya verilmiştir (VGMA, OA, EV.HMH.d., 00103.00003, vr.2a).

21 Bu konuda muhasebe defterlerindeki verilere bakılabilir.

yer alan bu serhâne bir adet olup iki kazanı ve üç dükkâniyle beraber vakfedilmiştir. Şehirde başka örnekleri²² de bulunan bu serhâne kelle-paça çorbası hazırlanarak servis edilmiştir. Serhânenin ne kadar süre faaliyette kaldığı bilinmemekle birlikte 18. yüzyılda vakfa ait böyle bir işletme artık mevcut değildir. Bu dönemde vakfın muhasebe defterlerinde çeşitli dükkânlardan bahsedilmesine rağmen serhâneye dair bir veri bulunmamaktadır. Muhtemelen serhâne kapanmış veya başka bir mekâna dönüşmüş olabilir.

5.g. Mülk Çayır

Hüsrev Kethüda, Selanik'te Kelemerye nahiyesine bağlı Hune köyü yakınlarında bulunan 1.000 dönümlük mülk çayırını kurduğu vakfa bağışlamıştır. Paşa Çayırı, Çayır Ovası gibi isimlerle anılan ve yıllık 3.000 akçe mukataası olan bu çayır ile ilgili olarak vakfın 18. yüzyıl ile 19. yüzyıl başlarına ait muhasebe defterlerinde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren çayır, çeşitli problemler nedeniyle birçok yazışmaya konu olmuştur. Bu dönemde Evkâf-ı Hümâyûn Hazinesi'nin kontrolünde olan Hüsrev Kethüda Vakfı'nın Hune köyünde bulunan arazisine haksız müdahalelerde bulunulmuş, kiracılar araziyle ilgili taahhütlerini yerine getirmemişlerdir. 1841-1845 yılları arasında arazi, 5 yıl süreyle Abdülhalim Molla Efendi, Hâcegândan Mustafa Reşid Bey, İsmail Rakım Bey ve Karahisarî Ahmed Efendi'nin tasarrufunda bulunmasına rağmen bu süre zarfında arazi, şehir kethüdası Osman Ağa ve ortağı Mehmed Bey tarafından haksız olarak zabt edilmiş,²³ vakfa ödenmesi gereken 5 yıllık arazi noksanı ile ecr-i misli olan 6.000 kuruş da ödenmemiştir (VGMA, OA, EV.THR, 00184.00040). Ayrıca 1845-1849 yıllarında araziye kiralaayan Selanik Evkâf Müdürü Ata Bey de benzer şekilde arazinin 4 yıllık 9.000 kuruş tutan ecr-i mislini ödemediği gibi, vefat eden Osman Ağa'nın veresesinden vakıf adına tahsil edilmesi gereken 1.200 kuruşu da zimmetine geçirmiştir. Vakfın mütevelli kaymakamı Mustafa Reşid Bey tarafından dile getirilen alacak miktarının vereseler ve Selanik Evkâf Müdürü Ata

Bey'in borcu düşünüldüğünde toplam 15.000 kuruş ulaştığı tespit edilmiştir. Ancak Ata Bey, arazinin sadece ¼'ini kiraladığını, ¾'lük kısmını tasarruf etmediğini beyanla belirtilen kira bedelini ödemeye yanaşmamıştır. Bununla birlikte arazi içerisinde bulunan kışlak ve otlakın yıllık 1.000 kuruş bedel ile başkasına kiralandığı ve bedelinin tahsil edildiği; çiftlik ve ona bağlı olan 800 dönüm arazinin de Ata Bey'in tasarrufunda olduğu bilinmektedir. Merkezî idare, 4.800 kuruşun şehir kethüdası vereselerinden, 10.200 kuruşun da Ata Bey'den tahsil edilmesini kararlaştırmış, karara muhalefet eden vereselerin İstanbul'a gönderilmesini²⁴ emretmiştir. Ata Bey'in arazinin ¼'ini kiralamasının şer'eh sahih olmadığı verilen fetva ile de anlaşılmıştır (BOA, A.MKT.MHM, 25/23-1, 25/23-2; BOA, A.MKT.DV, 35/85; 50/36-1, 71/32-1).²⁵

Çayır ile ilgili sorunların izleyen yıllarda da devam ettiği görülmektedir. Mütevelli kaymakamı bu kez 1.000 dönüm arazi, çayır, kışlak ve ağılın 1849-1851 yılları arasındaki gelirlerinin vakfa intikal etmediğinden bahisle hasılatın kimlerin zimmetinde kaldığının araştırılması ve tahsil edilmesi yönünde ilgili mercilere müracaatta bulunmuştur (BOA, A.MKT.UM, 129/91-1; BOA, A.MKT.DV, 40/100-1, 40/100-2, 50/36-1, 50/36-2).

1852 yılında çayır tasarruf edenlerle ilgili başka problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Şöyle ki; Selanikli Mehmed Atallah Bey'in (Ata Bey) vefatıyla beraber vakfın Sedes köyü civarında olan iki parçalık toplam 270 dönümlük arazisi, Hune ve Sedes çiftlikleri arazisi arasında olduğu belirtilerek sehven mirîden tapu ile Sirozlu Nikola veled-i Mihael adlı bir gayrimüslime icara verilmiştir. Yine vakfın 40 dönümlük bir başka bölümü de Mehmed Bey tarafından 1.200 kuruş muaccele ile Marya bint-i Mihael'e satılmış ve benzer şekilde bu araziye de tapu senedi verilmiştir. Usul ve vakıf şartlarına aykırı olan bu durum karşısında vakfın kaymakamı Mustafa Reşid Bey ve araziye tasarruf edenlerden İsmail Rakım Bey tapu verilen arazilerin durumunun soruşturulmasını talep etmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda arazilerin, vakfa dahil olduğu anlaşılmıştır (VGMA, OA, EV.MKT,

22 II. Bayezid Vakfı'nın da şehirde bir serhânesi mevcut idi (Kaçan Erdoğan, 2018: 117-118). Ayrıca şehirde Kasım Paşa, Makbul İbrahim Paşa gibi vakıfların da serhâneleri bulunuyordu (Turgut, 2016c: 95-96).

23 Çayır müdahale eden Osman Ağa ve Mehmed Bey mahkeme edilmiş ve müdahalelerinin hukuken de geçersizliği ortaya konulmuştur (VGMA, OA, EV.BKB, 00178.00168).

24 Osman Ağa'nın vereselerinin Hayriye tüccarından olmaları sebebiyle işin takibi Ticaret Nezâretî'ne havale edilmiştir (BOA, A.MKT.DV, 50/36-2).

25 Konuyla ilgili Selanik valisine ve evkâf müdürüne gönderilen diğer yazılar için bk. VGMA, OA, EV.THR, 00227.00118; 00250.00342; 00273.00054.

00034.00100; 00039.00300; 00045.00198). Bir başka sorun, araziyi tasarruf edenlerden Halim Molla Efendi'nin vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Halim Molla Efendi'nin vefatı üzerine tasarrufunda olan ¼'lik hisse, müzayedeye çıkarılmış ve 4.250 kuruş muaccele ile Maryora bint Goşa'ya icara verilmiştir. Ancak bir süre sonra kiralama işlemi feshedilmiş, hisse arazinin ortağı bulunan İsmail Rakım Bey'e aynı bedelle kiraya verilmiştir. Daha önce verilen temessükün (senedin) iade edilmesi gerekirken Maryora, Selanik Evkâf Müdürü Ali Efendi'ye güvenerek senedi vermediği gibi araziye de müdahalede bulunmuştur. 1859 yılında müdahalenin önlenmesi ve Maryora'ya parasının ödenerek senedin alınması konusunda ilgililere emir gönderilmiştir (VGMA, OA, EV.MKT, 00038.00184; 00059.00198; 00066.00058; 00134.00106). Bununla birlikte merkez-taşra arasındaki bir çok yazışmaya rağmen Maryora'nın muhalefeti dolayısıyla sorunun çözümü uzamış, araziyi kiralayan İsmail Rakım Bey ise araziyi İstanbul sakinlerinden bir başkasına ferağ edeceği için meselenin bir an önce çözülmesinde ısrarcı olmuştur. Vakfın kaymakamı Mustafa Reşid Bey de Maryora'dan senedin alınması, itirazı halinde mahkeme edilmek üzere kendisinin veya vekilinin İstanbul'a gönderilmesini talep etmiştir.²⁶

Arazinin İsmail Rakım Bey'in tasarrufunda bulunduğu dönemde merkeze yansıyan bir başka sorun, vakıf arazisine usulsüz olarak yapılan müdahalelerdir. 1846 yılından önce bazı kişilerin vakıf arazisine Hortacı ve Kadı Kemal vakıfları arazileri²⁷ diyerek müdahale ettikleri görülmüştür. Bu müdahalede adı geçen vakıfların mütevellileri de rol oynamıştır. Müdahalenin önlenmesi hakkında ilgililere gönderilen fermanlara rağmen mütevelliler askeriden elde ettikleri beratlar ile vakıf araziler üzerindeki tasarruflarını sürdürdükleri gibi 1847 yılından itibaren yeni müdahaleler de söz konusu olmuştur. Bahsedilen yıldan 1862 yılına kadar vakıf arazisinin ¼'lik kısmı herhangi bir kayıt olmamasına rağmen haksız bir şekilde Rabia Hatun tarafından tasarruf edilir hale gelmiştir. Bu durum araziye tek başına tasarruf eden İsmail Rakım Bey'in şikaye-

ti üzerine görüşülmüş, müdahalelerin önlenmesi ve askeriden elde edilen beratların iptal edilmesi yönünde karar verilmiştir (VGMA, VGM.DeFTER, 00708.00033).

Bir başka müdahale konusu da, vakıf arazisine inşa ettirilen hanla ilgilidir. 1859 yılında Selanik valisine ve evkaf müdürüne gönderilen bir yazıdan anlaşıldığına göre, İsmail Rakım Bey'in 4 adet temessükle tasarruf ettiği 1.000 dönüm arazinin (çayır, 3 adet ağıl ve deve kışlağı) Kesendire ve Kuzudere sınırları içerisindeki kısmına, Kadı Kemal Vakfı'ndan denilerek daha önce Yaşlı oğlu Kostanti veled-i Penasic tarafından bir han inşa ettirilmiştir. Zamanla harap hale gelen hana bir başka gayrimüslim tasarruf iddiasında bulunmuş ancak mütevellinin izni olmadan böyle bir girişime izin verilmemiş ve han yıktırılmıştır. Sorunun çözümü için tahkikat yaptırılması hakkında ilgililere emir gönderilmiştir (VGMA, OA, EV.MKT, 00076.00237).

1884 yılında vakıf arazisinin (çayırın) İngiliz tüccar Yakomi Rankod'un tasarrufunda olduğu görülmektedir. Bahsedilen yılda mirasçı bırakmadan vefat eden tüccarın tasarrufundaki arazinin durumu merkeze sorulmuş; çayırın icareli veya mukataalı olmasına bakılmaksızın her iki durumda da "mahlulen" Hüsrev Kethüda Vakfı'na ait olduğu ifade edilmiş ve müzayede işleminin de Defter-i Hakanî memuru tarafından yapılması uygun görülmüştür (VGMA, OA, EV.İDM, 00046.00026).²⁸

5.h. Diğer Akarlar

Bu grupta vakfın şehrin çeşitli bölgelerindeki bostan yeri, arsa ve muytap kârhanesi yer almaktadır. Vakfiyede Vardar Kapısı dışında Bey Bostanı adıyla anılan, içinde su kuyusu, havuz, avlu, meyveli ve meyvesiz ağaçları içeren bir bostan yerinden söz edilmektedir. 18. yüzyıl vakıf muhasebe defterlerinde "bostan/bağçe" olarak nitelendirilen bu akar, kiraya verilerek işletilmiş ve yıllık 1.100 akçe gelir elde edilmiştir. Bu gelirin 19. yüzyılın başlarında da aynı olduğu görülmektedir. Vakfın bir diğer gelir kaynağı da arsalarıdır. Vakfiyede bulunmamakla beraber daha sonraki süreçte edinildiği anlaşılan bu arsalar müslümanların tasarrufunda olup birinin yıllık 60 akçe, diğerinin 20 akçe mukataası bulunmaktadır. 18. yüzyılın ilk yarısında iki ayrı gelir kaynağı olan bu akarlar 1779-1780 yılı muhasebe kayıtlarında sadece yıllık 60 akçe ola-

26 1864-1865 yılındaki yazışmalar için bk. VGMA, OA, EV.MKT, 00213.00114; 00281.00200; 00304.00071.

27 Mülk çayırın sınırlarını yol ve nehrin yanısıra Kadı Kemal Vakfı'nın mezraları ve çayırları çevrelediği için vakıf zaman zaman sorun yaşamıştır (VGMA, VGM.DeFTER, 02415.00017).

28 1888 yılında vakıf arazisinden Defter-i hakanî sandığına teslim edilen miktarlar için bk. VGMA, OA, EV.MKT, 01464.00149.

rak tek bir arsaya düşmüş, 1780 yılından sonraki kayıtlarda ise herhangi bir arsa gelirine yer verilmemiştir. 1793-1794 yılına ait bir kayıta, 1.560 zira genişliğinde ve yıllık 880 akçe geliri olan vakıf arsanın sadece 224 zirasının kiracıları bilinmekle birlikte 1.345 zirası, usulsüz olarak zabt edilmiştir (VGMA, OA, EV.HMH.d, 00103.00003, vr.2a). Ayrıca 19. yüzyılın ikinci yarısında vakfın Katha (?) Hanı yakınında bulunan bir muhtap kârhanesinden gelir elde ettiği görülmektedir (VGMA, VGM.DeFTER, 02416.00023).

6) Hüsrev Kethüda Vakfı ile Burmalı Camii Arasındaki Bağlantı

Burmalı Camii, kayıtlarda Hüsrev Kethüda tarafından ihya edilen bir cami olarak tarif edilmektedir. Selanik'te Vardar Kapısı Caddesi'nde bulunan cami, Fatih Sultan Mehmed döneminde kiliseden (Agia Kyraki Kilisesi) camiye dönüştürülmüş, muhtemelen minaresinin özelliğinden dolayı Burmalı Camii olarak adlandırılmıştır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde sadece isim olarak zikredilen cami (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2003: 70) 1912 yılında tekrar kiliseye dönüştürülmüş, 1917 yılındaki Selanik yangınında büyük zarar görmüştür.²⁹ Semavi Eyice, 1950'li yıllarda Selanik'teki birçok yapı hakkında bilgi vermesine rağmen Burmalı Minare Camii'ni gezintisi sırasında görmediğini ifade etmiştir (Eyice, 1954: 170). Günümüzde caminin yerinde Ksenodohion Viyeni (Viyana Otel) inşa ettirilmiş, daha sonra otel Akdeniz Koleji'ne dönüştürülmüştür.³⁰

Kısa bir tarihçesi verilen Burmalı Camii'nin, Hüsrev Kethüda'nın katkıları ile ihya edildikten sonra her iki isimle de anıldığı görülmektedir. 19. yüzyılın

sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar caminin hizmetlileri, tefrişi, masrafları gibi iş ve işlemler birçok yazışmaya konu olmuştur. Bu dönemde Burmalı Camii'nin imamet ve hitabet görevine yapılan tayinler,³¹ cami görevlilerine tahsis edilen ücretler, ücretlerin düşüklüğü ve artırılması gibi konular ele alınmıştır. Özellikle cami görevlilerine tahsis edilen ücretlerin düşüklüğü gündemi bir süre meşgul etmiştir. Emsal görevlerle kıyaslandığında son derece düşük ücret alan hatipler buna karşılık caminin hareketli bir yerde bulunmasından dolayı cemaatinin kalabalıklığına işaret etmiş, ücretlerinin artırılması talebinde bulunmuştur. Caminin uzun yıllar hatipliğini yapan Hafız Mustafa Efendi, üstelik bu görevi uzun süredir hasbi olarak yürütmüştür. Maaşların düşük olması, görevlileri hizmeti terk etme aşamasına getirmiştir. Cami, hizmetlerini sürdürebilmesi için kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Zira, caminin gelir kaynakları son derece yetersiz olup (sadece bir dükkânın geliri)³² aydınlatma masraflarını bile karşılamaktan uzaktır. Hatipler, bir süre maaşlarını Selanik tuzlasından almakla beraber³³ bu yolun kapanması üzerine zamli maaşların Evkâf Nezâreti'nden ödenmesi talimatı verilmiştir. ³⁴1904 yılında Burmalı Camii'nin imam ve hatip maaşları artırılmıştır (VGMA, OA, EV.MKT, 02931.00132).

Caminin tefrişi için de çeşitli harcamalar söz konusudur. Cami 19. yüzyılın sonlarında vakit namazlarında cemaati eksik olmayan hatta son cemaat mahallinin de dolduğu bir görüntü çizmektedir. Bu durum son cemaat mahallinin ibadete uygun hale getirilmesini zorunlu kılmış, bu kısımdaki kaba hasırların yerine keçe döşenmesi için daireler arası yazışmalar yapılmıştır.³⁵

31 Caminin hitabet görevinin Hafız Mustafa Efendi'ye tevcihi hakkında yazı (VGMA, OA, EV.MKT, 01574.00081).

32 Bu dükkân, Burmalı Cami Vakfı'na yardım olması açısından ahali tarafından cami kapısı yanında bulunan arsaya yaptırılmıştır (VGMA, VGM.DeFTER, 02415.00008).

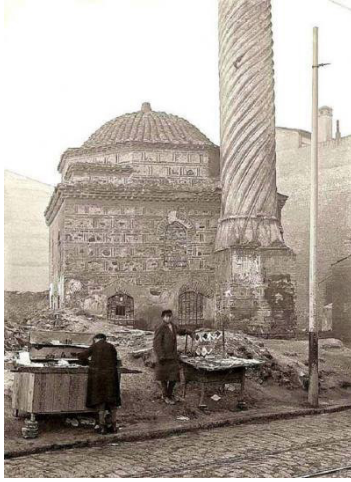
33 Bk. VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00026.00158; 00026.00160; 00026.00162; 00195.00174.

34 Bk. VGMA, OA, EV.MKT, 02282.00096; 02948.00114; 02948.00115; 02948.00117; 02948.00118.

35 Caminin son cemaat mahallinde keçe döşenecek yerleri ölçülmüş, 223 çarşı arşını hesabıyla toplam masrafın 2453 kuruş tutarında olduğu hesaplanmıştır. Tefrişte dayanıklılığı ve fiyatça ekonomik oluşu nedeniyle Selanik keçesi tercih edilmiştir. 1896 yılındaki yazışmalar için bk. VGMA, OA, EV.MKT, 02282.00094; 02282.00096.

29 <http://www.bakisarissakal.com/selanikburmalicami.pdf> (E.T.29.05.2018).

30 <http://www.bakisarissakal.com/selanikburmalicami.pdf> (E.T.29.05.2018).

Resim 2: Selanik Burmalı Camii (1917 Selanik Yangını Sonrası) ³⁶

Sonuç

Osmanlı idarî yapısında Kanuni dönemi devlet adamlarından Kara Ahmed Paşa ve Sokullu Mehmed Paşa'nın kethüdalığını yapan Hüsrev Kethüda'nın kethüdalık dışındaki görevleri ve hizmetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sadece onun Kara Ahmed Paşa Külliyesi'nin tamamlanmasındaki rolü ile bazı vakıfların idaresinde aldığı görevler bilinmektedir.

Hüsrev Kethüda'yı asıl dikkat çekici hale getiren unsur, edindiği servet ve vakfettiği yüzlerce akardır. Kethüda'nın muazzam servetini nasıl edindiği belli olmamakla beraber bunu sadece tasarruf ettiği zeametlerle açıklamak gerçekçi değildir. Dolayısıyla zeamet gelirlerinin dışında başka gelir kaynaklarına sahip olduğu son derece açıktır. Üstelik Kethüda'nın bu serveti genç denilebilecek yaşlarda oluşturması meseleyi daha da cazip hale getirmektedir. Edindiği servetin önemli bir kısmını hayır amaçlı sarfeden Kethüda, birçok yönüyle üzerinde durulması gereken bir örnektir.

Hüsrev Kethüda'nın İstanbul ağırlıklı olarak kurduğu vakıfta üzerinde durduğu üç önemli husus vardır. Bunlar; eğitime verdiği önem, yolcuların ve ihtiyaç sahiplerinin yararlanması amacıyla vakfettiği han ile çeşme, şadırvan ve sebiller yoluyla su sıkıntısını gidermeye yönelik gayretleridir. Özellikle gerek inşa ettirdiği vakıf eserlerde gerekse vakfettiği akarlarda suyun ön plana çıkması onun dini ve insani hassasiyetlerini vurgulamış, dünyaya bakışıyla ilgili bazı ipuçları vermiştir. Çok sayıda çeşmenin yanı sıra Galata, İnez, Malkara, Tatarpa-

zarı, Kırkkilise ve Selanik'te tesis ettiği hamamları onun anlayışını somut olarak ortaya koymuştur. Su, hayati bir ihtiyaç olduğu kadar aynı zamanda ekonomik bir değerdir. Bu değer farkında olan Hüsrev Kethüda Bursa, Siroz, Karatova, Kalamata, Tatarpazarı, Filibe, Kırkkilise, Çirmen, Pravadi, Varna ve Angeli Kasrı'nda çok sayıda değirmen, dinkhane ve çeltik arkını vakfederek vakfının gelir kaynaklarını artırdığı gibi sürekliliğini de sağlamıştır. Ayrıca İpsala ve Tatarpazarı kazalarının gelişip büyümesinde önemli bir rol oynamıştır.

Kethüda'nın gelir kaynaklarının bir kısmı da Selanik'te bulunmaktadır. Şehrin sosyo-ekonomik dokusuna katkıda bulunacak şekilde inşa ettirdiği çifte hamam ile hanlar, dükkânlar, menziller, yahudihâne ve çayır önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Hamam, işlevini 16. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar sürdürmüş, bazı değişim ve dönüşümlere uğrayarak kısmen günümüze ulaşabilmiştir. Bu yönüyle Selanik'te Osmanlı döneminden kalan az sayıdaki eserlerden biridir. Hüsrev Kethüda'nın ihya ettiği eserlerden biri olan Burmalı Camii ise o kadar şanslı olamamış, 1917 yılındaki yangında büyük ölçüde zarar görmüş, sonraki süreçte ise yıktırılarak yerine önce otel yaptırılmış sonra da bu yapı koleje dönüştürülmüştür.

Hüsrev Kethüda'nın günümüze kadar ayakta kalmayı başarmış vakıf eserlerinin korunması için gereken tedbirlerin alınması, yıkılmaya yüz tutanların ise tekrar ihyası için çözüm yollarının araştırılması ve her türlü katkının sunulması gelecek için önem arz etmektedir.

36 <http://www.eskiturkiye.net/tag/selanik/> (E.T. 25.05.2018).

Kaynaklar

I. Arşiv Belgeleri

1. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *Saderet Mektubi Kalemi Deâvî Evrakı (A.MKT.DV)*, 35/85; 40/100-1, 40/100-2, 50/36-1, 50/36-2, 71/32-1.

BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM)*, 25/23-1, 25/23-2.

BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM)*, 129/91-1.

BOA, *Evkaf Defterleri (EV.d)*, 12887.

BOA, *Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (EV.HMH.d.)*, 2773, 2824, 3200, 3201, 5517, 6164, 6385, 6730, 7364, 7427, 7516, 7649, 7706, 7782, 7826, 9045.

2. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA)

TKGMA, *Vakf-ı Cedit Defterleri*, nr.33.

3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGMA, *Osmanlı Arşivleri (OA)*, *Evkaf Defterleri (EV.d)*, 16520.00004; 17501.00009; 18792.00007.

VGMA, *OA*, *Evkaf Başkitabet (EV.BKB)*, 00178.00168.

VGMA, *OA*, *Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (EV.HMH.d.)*, 00103.00003.

VGMA, *OA*, *Evkaf İdare Meclisi (EV.İDM)*, 00046.00026.

VGMA, *OA*, *Evkaf Mektubi Kalemi (EV.MKT)*, 00034.00100; 00038.00184; 00039.00300; 00045.00198; 00059.00198; 00066.00058; 00076.00237; 00134.00106; 00213.00114; 00281.00200; 00304.00071; 01464.00149, 01574.00081; 02282.00094; 02282.00096; 02931.00132; 02948.00114; 02948.00115; 02948.00117; 02948.00118.

VGMA, *OA*, *Evkaf Mektubi Kalemi Cihat Kalemi (EV.MKT.CHT)*, 00026.00158; 00026.00160; 00026.00162; 00195.00174.

VGMA, *OA*, *Evkaf Tahrirat (EV.THR)*, 00184.00040, 00227.00118; 00250.00342; 00273.00054.

VGMA, *VGM.Defter*, 00708.00033; 02415.00008; 02415.00017; 02416.00023; 02418.00003.

II. Araştırma ve İnceleme Eserler

Âşık Mehmed. (2007). *Menâzirü'l-Avâlim (Metin)*. (Haz. Mahmut Ak). C. III, Ankara.

Ayvansarâyî Hüseyin Efendi-Alî Sâti Efendi-Süleyman Besîm Efendi (2001). *Hadîkatü'l-Cevâmi (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mimârî Yapılar)*. (Haz. Ahmed Nezih Galitekin). İstanbul.

Bıçakçı, İsmail (2002). "Selanik'te Türk Mimari Eserleri". *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Sofya 21-23 Nisan 2000)*. İstanbul. s. 433-447.

Boykov, Grigor (2013). *Mastering The Conquered Space: Resurrection of Urban Life in Ottoman Upper Thrace (14th-17th C.)*. In Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in the Department of History İhsan Doğramacı Bilkent University. Ankara.

Doğan, Muzaffer (2016). *Osmanlı Devletinde İçişlerinin Yönetimi Sadaret Kethüdalığı (1730-1836)*. Ankara.

Emecen, Feridun (2001). "Kara Ahmed Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*. C. 24. İstanbul. s. 357-358.

Erdoğan, Nevnihal-Hikmet Temel Akarsu-Seda Kaplan-Meltem Ezel Çırpı (2016). *Kültür Köprüleri 1*

Selanik ve Kavala Bölgesindeki Osmanlı-Türk Mimari Mirası. İstanbul.

Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi (2003). 8. Kitap. (Haz.Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff). İstanbul.

Eyice, Semavi (1954). "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri". *Türkiyat Mecmuası*. C.11 (1954), s. 205-230.

Eyice, Semavi (1989). "Ahmed Paşa Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*. C. 2. İstanbul. s. 115-116.

Kaçan Erdoğan, Meryem (2018). "II. Bayezid'in Selanik'teki Vakıf Akarları". *Türkiye Günlüğü*. Sayı 133/ Kış 2018. s. 113-126.

Kayıcı, Haluk (2016). "Kypsela'dan İpsala'ya: İlçenin Tarihsel Gelişimi". *International Balkan and Near Eastern Social Sciences Conference Series*. Republic of Macedonia. s. 83-96.

Oruç, Hatice (2014). *1320 Sene-i Hicriyyesine Mahsûs Selânik Vilâyet Sâlnâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sâî Mustafa Çelebi (2002). *Yapılar Kitabı Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)*. İstanbul.

Selânik Vilâyet Sâlnâmesi, 1287/1870-1871 (def'a 1). İSAM Kütüphanesi.

Tali, Şerife (2009). "İstanbul Su Mimarisinde Eminönü Sebillerinin Yeri ve Önemi". *Sanat Dergisi*, no.5, 47-64.

Turgut, Vedat (2016a). *Yitirilen Mirasımız: Balkanlarda Kurulan Osmanlı Vakıfları (Fethinden XVI. yüzyılın Sonlarına Kadar)*. Türk Dünyası Kültür Başkenti Vakfı Yayınları. Eskişehir.

Turgut, Vedat (2016b). *Yitirilen Mirasımız: Siroz Sancağı Vakıfları (Fethinden XVI. yüzyılın Sonlarına Kadar)*. Türk Dünyası Kültür Başkenti Vakfı Yayınları. Eskişehir.

Turgut, Vedat (2016c). *Yitirilen Mirasımız: Selanik Sancağı Vakıfları (Fethinden XVI. yüzyılın Sonlarına Kadar)*. Türk Dünyası Kültür Başkenti Vakfı Yayınları. Eskişehir.

Ünal, Neslihan (2015). *İki Osmanlı Liman Kenti İzmir ve Selanik*. Ankara.

Yaltkaya, Şerafettin (1942). "Kara Ahmed Paşa Vakfiyesi". *Vakıflar Dergisi*, II (1942), s. 83-168.

Yapar, Berrin (2007). *Yunanistan'daki Türk Eserlerinde Kitabeler (Dedeoğaç, Dimetoka, İskeçe, Gümülcine, Selânik, Kavala, Yenice-Karasu)*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

III. İnternet Kaynakları

<http://www.bakisarissakal.com/selanikburmalicami.pdf> (E.T.29.05.2018).

<http://www.eskiturkiye.net/tag/selanik/> (E.T. 25.05.2018)

<http://selanikgezirehberi.blogspot.com.tr/2012/04/yeni-hamam-imaret-camii.html>, (E.T. 02.05.2018).

